

УДК 340.12.

Ю. Ю. Калиновський, доктор філософських наук,
кандидат політичних наук, доцент

СТРУКТУРА ПРАВОСВІДОМОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ

Досліджено основні структурні елементи суспільної правосвідомості. Показано співвідношення рівнів та форм суспільної правосвідомості. Проаналізовано деякі компоненти суспільної психології, зокрема такі, як правова воля, правова совість, правова інтуїція, правовий інсайт. Виявлено особливості впливу перелічених компонентів на правотворчість та правову поведінку.

Ключові слова: суспільна правосвідомість, суспільна психологія, суспільна ідеологія, інтерсуб'єктивістська парадигма, правові емоції.

Актуальність проблеми. Правосвідомість як різновид суспільної свідомості є складним і багаторівневим явищем, що потребує постійного діагностування. Особливо актуальним для українських реалій є виявлення характерних рис суспільної правосвідомості, змін у її структурі в процесі політико-правових трансформацій. **Метою статті** є дослідження структури правосвідомості і характеру співвідношення її елементів. У межах авторської концепції правосвідомості, яка базується на інтерсуб'єктивістській парадигмі, буде проаналізовано перш за все елементи правової психології, оскільки саме вони опосередковують різноманітні взаємодії суб'єктів правовідносин на горизонтальному рівні.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема структурно-рівневих та сутнісних показників правосвідомості розглядали різні автори. Зокрема, класичні праці уособлюють І. Ільїн (етично-релігійна концепція правосвідомості) [1], Л. Петражицький (психологічна концепція правосвідомості) [2]. У свою чергу, в радянський період активно займалися цією проблематикою М. Рейснер, П. Стучка В. Чефранов (марксистсько-ленінська концепція правосвідомості) [3–5]. У наш час проблему структури правосвідомості у різних концептуальних вимірах досліджують О. Атоян, Є. Белканов, В. Касьянов, С. Максимов, І. Омельчук, А. Поляков, М. Цимбалюк, Н. Яковенко [6–13] та ін.

Слід підкреслити, що правосвідомість — це багатоаспектне, поліфонічне явище, яке вбирає в себе низку компонентів: раціональний (погляди, уявлення, ідеї про право); психологічний (почуття, емоції, що спричинені правом і виражають певне ставлення до чинного або бажаного права); поведінковий (настанова на певну поведінку в правовій сфері, готовність діяти певним чином — відповідно до або проти права).

Традиційно в рамках правосвідомості виокремлюють два об'ємні комплекси: правову ідеологію і правову психологію. Правова ідеологія — це уявлення, погляди, переконання, теорії, концепції про правову дійсність. Правова ідеологія, як правило, не виникає спонтанно, вона виробляється фахівцями і засвоюється населенням у процесі правового виховання, під час одержання юридичної освіти, вивчення юридичної літератури та нормативних актів. У свою чергу правова психологія — це оцінки, почуття, емоції, настрої людей щодо правової дійсності. Психологічні елементи правосвідомості — це емоційне сприйняття правових норм, знань про правові явища. Правову ідеологію і правову психологію досить важко відокремити, оскільки у реальному житті вони дуже тісно переплітаються. Класифікація правосвідомості здійснюється за різними критеріями. Залежно від суб'єктів — носіїв правосвідомості розрізняють: індивідуальну правосвідомість (правові уявлення і почуття індивіда); групову правосвідомість (правові уявлення і почуття тих чи інших соціальних груп, класів, прошарків населення); суспільну правосвідомість (правові уявлення і почуття суспільства в цілому).

Залежно від рівня пізнання сутності правових явищ, глибини відображення юридичної дійсності розрізняють:

- повсякденну (масову, емпіричну) правосвідомість;
- професійну правосвідомість;
- науково-теоретичну правосвідомість.

У той же час серед учених не склалося єдиної думки щодо кількості компонентів правосвідомості. Так, А. Долгова виокремлює п'ять компонентів правосвідомості: знання про права і уявлення про право; ставлення до права; вимоги, що ставляться до права; ставлення до виконання правових приписів. Проте більшість дослідників вважають, що структура правосвідомості складається з трьох компонентів. С. Батова виокремлює такі компоненти правосвідомості: знання права, ставлення до права, поведінкова настанова. В. Щегорцев включає до структури правосвідомості пізнавальний, волевий та оцінний компоненти; К. Івлєв — пізнавальний, чуттєво-емоційний, поведінковий; В. Сапун — раціонально-ідеологічний, соціально-психологічний, поведінковий; А. Ратінов, А. Яковлев — знання права, ставлення до права, спонукання до виконання правових приписів [10, с. 37]. Отже, якісні характеристики розвитку правосвідомості безпосередньо відображаються на змістовному наповненні її структурних елементів.

Даючи визначення структури правосвідомості, В. Чефранов зазначав, що структуру правової свідомості в цілому можна розглядати як внутрішню організацію цієї свідомості, що відображується в її будові, тобто у розчленуванні на складові елементи, а також у взаємозв'язку і взаємодії цих елементів [5, с. 30]. На його думку, аналізуючи структуру правової свідомості, необхідно враховувати різноманітні аспекти: рівень і форми відображення суспіль-

ного буття, суб'єкта правового відображення, специфіку предмета правового відображення, роль різноманітних елементів правової свідомості у житті і розвитку суспільства.

Генеza правосвідомості (та зміни в її структурі) як соціального феномену залежить від рівня розвитку як окремих індивідів, так і соціальних груп та суспільства в цілому. В контексті цього Л. Мамут виокремлює такі рівні правосвідомості:

- первинний (або повсякденна, практична правосвідомість), який вбирає в себе вчинки, зовнішні дії індивідів, практичне використання людьми права; в той же час треба зазначити, що практична правосвідомість виявляє себе у таких формах: правові відчуття, правові навички, правові звички та правові знання;
- вторинний (теоретична правосвідомість) — це процес і результат розумової діяльності, спрямованої на усвідомлення права, його меж і нормативів, з'ясування методів і засобів аналізу права, впорядкування та вдосконалення знань про право [14, с. 119].

Підкреслимо, що повсякденна і теоретична правосвідомість є взаємодоповнюючими феноменами, які справляють взаємовплив та взаємопроникнення на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях. Водночас між законодавством і правосвідомістю не може бути тотожності, що пов'язано з їх різноманітною природою. І законодавство, і правосвідомість — відносно автономні компоненти, які перебувають на різних рівнях розвитку та по-різному відображують можливі варіанти розв'язання нагальних суспільних завдань. Бажано, аби правосвідомість як форма суспільної свідомості випереджала розвиток законодавства і законодавчу діяльність держави. Це принципова особливість свідомості, що прогресивно розвивається, оскільки в ній закладено потенціал творчого впливу на вдосконалення правових норм, актів та приписів законодавства. З другого боку, можливе відставання і правосвідомості від законодавства. На жаль, у масовій свідомості зберігаються та існують застарілі стереотипи мислення, відчуження, недовіра, страх, які стримують правотворчу діяльність, гальмують прогресивні тенденції розвитку права [15, с. 165].

Аналізуючи структуру правосвідомості, ми не ставимо за мету докладно досліджувати правову ідеологію, оскільки згідно з інтерсуб'єктивістською парадигмою право є результатом взаємодії різноманітних суб'єктів в тій чи іншій правовій ситуації, яка актуалізує волю, знання, емоції, інтуїцію акторів конкретних правових дій. Фактично реалізація правових норм і як наслідок розвиток правосвідомості напряму залежать не стільки від правової ідеології, скільки від правової психології.

Досліджуючи правову психологію, зауважимо, що правосвідомість складається з раціональних компонентів, але її підґрунтя містить ірраціональні

елементи, оскільки сама ментальна матриця суспільної правосвідомості вбирає в себе багато архаїчного, непідвладного розуму. Так, І. Ільїн свого часу підкреслював, що у правосвідомості фіксуються не тільки «знання» і «мислення», а й уявлення, воля, почуття, людська душа, людський інстинкт [16, с. 85]. Тобто, правосвідомість певною мірою є ареною боротьби раціональних та ірраціональних компонентів, але домінуючими для гармонійної особистості є чинники самоконтролю і самозобов'язання.

Отже, на індивідуальному рівні розвинена правосвідомість зумовлена активізацією таких компонентів, як самооцінювання, самоконтроль, самопізнання, самоідентифікація. У кінцевому результаті зазначені компоненти є основою правової самосвідомості, яка виступає дієвим регулятором правової поведінки та суспільного правопорядку в цілому. І. Ільїн був переконаний в тому, що людина повинна добровільно додержуватися законів держави, намагатися вірно їх розуміти і підкорятися їм, виходячи з почуття вільного обов'язку. Незважаючи на те що ці закони людина може розцінювати як формальні і зовнішні, вона повинна прийняти їх як самозобов'язання і чітко їх додержуватися. Це необхідно, на думку вченого, виходячи з таких причин. По-перше, тому що в саму сутність права і правопорядку входить ця здатність — самовдосконалюватися шляхом лояльної покірності громадян. При цьому кожний здоровий правопорядок відкриває громадянам можливість боротися за нові, кращі закони і новий порядок життя, перебуваючи у лояльності відносно чинних законів. По-друге, громадянин має добровільно визнавати і додержуватися законів своєї Батьківщини, оскільки це є єдиним засобом підтримання правопорядку, і водночас залишатися вільним у ньому. Людська історія підтверджувала багато разів, що краще користуватися більш обмеженою системою дійсно забезпечених суб'єктивних прав, ніж бачити, як безмежне коло суб'єктивних домагань нехтується свавіллям сусідів та деспотичною владою. І. Ільїн робить висновок про те, що краще невелика свобода, яку всі поважають, ніж велика свобода, яку ніхто не гарантує і не поважає. Людина повинна шукати не зовнішнього самозвільнення від закону (шлях революції, анархії, деспотизму), а внутрішнього самозвільнення у межах закону. Внутрішнє звільнення відбувається на духовному рівні і є добровільним самозобов'язанням, воно звільняє людину не від закону, а в законі, оскільки людина додержується закону, який вільно визнала її правосвідомість [17, с. 252—254].

Фактично І. Ільїн апелює до психологічних складових правосвідомості, які необхідно враховувати, прогнозуючи поведінку всіх суб'єктів правовідносин. Можна стверджувати, що правову психологію як структурний елемент правової свідомості в науковій літературі ще недостатньо досліджено. Вважаємо, що є необхідність з'ясувати поняття, сутність, соціальну цінність та роль правових почуттів, емоцій, настроїв, переживань, ілюзій, правових стереотипів у контексті розвитку перспективних напрямів загальної теорії

правосвідомості. Це пов'язано в першу чергу з тим, що психологічний аспект правової свідомості не завжди відіграє другорядну роль стосовно правової теорії (ідеології), що найбільш яскраво виявляється у перебігу реалізації нормативно-правових актів. У цьому разі відбуваються порівняння, «зіткнення» правової ідеології, законодавчої волі з повсякденною правосвідомістю, масовою правовою психологією громадян. Не завжди громадяни приймають і розуміють закони, а також суспільну значущість нормативного акта, оскільки останній може не відповідати іманентному правоочікуванню людей.

Аналізуючи структуру суспільної правосвідомості, підкреслимо, що правова ментальність не піддається абсолютно точному арифметичному оцінюванню. Психологічні структури суспільної правосвідомості амбівалентні, більш аморфні, ніж правова ідеологія, тому не можна повністю передбачити всі суспільно-правові наслідки правотворчої діяльності. Вочевидь, неможливо повністю прорахувати реакцію населення на ухвалений закон, оскільки соціальне життя в цілому та правова реальність, зокрема, є полісегментними і багаторівневими явищами. Але це зовсім не означає, що держава не повинна і не може прогнозувати наслідки своїх законодавчих зусиль. Правова культура суб'єктів правотворчості саме й полягає у тому, щоб розуміти, враховувати, певною мірою інтуїтивно відчувати правоментальні і правопсихологічні стійкі типи масової та суспільної правосвідомості.

Розмірковуючи в межах авторської наукової концепції, треба зазначити, що правові емоції суб'єктів правовідносин найбільш яскраво виявляються в інтересуб'єктивних взаємодіях за допомогою правового (або неправового) дискурсу. Аналізуючи текст, мову, що виникають у процесі цієї взаємодії, необхідно виокремлювати елементи перш за все буденної психології (правові емоції, правові навички та звички, правові знання), оскільки, потрапляючи у правову ситуацію, особа часто-густо реагує спонтанно, виявляючи як свідомі, так і несвідомі реакції.

Зазначимо, що емоції в загальній психології визначаються як особливий клас суб'єктивних психологічних станів, що відображаються у формі безпосередніх переживань, приємних або неприємних відчуттів, ставлення особи до світу та інших людей, як процес і результати її практичної діяльності [18]. Правові емоції людини виражаються в її переживаннях з приводу права (в об'єктивному і суб'єктивному розуміннях), ухваленого закону, нормативного акта, правотворчої, правозастосовної, правоохоронної діяльності державних органів, а також злочинності, правопорушень і системи боротьби з ними. Такі переживання виступають у вигляді задоволення або обурення, у формі приємних або неприємних відчуттів. Унаслідок цього правові емоції (як елемент правової свідомості) впливають на суб'єктів правовідносин, оскільки сам регулюючий вплив правосвідомості обов'язково припускає включеність у даний процес правових почуттів, настроїв, афектів, переживань

особистості. Позитивні (стенічні) юридичні почуття являють собою результат розвитку правової культури людини, соціальної групи, суспільства в цілому. Соціальна цінність таких правових почуттів (наприклад, почуття закону, законності, правопорядку, права та ін.) спрямовується до людської свідомості (а отже, і поведінки) до духу права, його істинного призначення, до культивування цінностей права. Вони вмотивовують здійснення особистістю правомірних учинків, стимулюють її юридичну активність, а через посилення правового стимулювання може підвищуватися цінність і роль самого права [19, с. 4].

Одним з найважливіших елементів правової психології особистості та суспільства є правова совість, інтуїтивне розуміння, прагнення справедливого («життєвого»), морального права. На нашу думку, правова совість у суспільній правосвідомості виявляється ступенем терпимості та критичним ставленням до тих чи інших подій у житті соціуму, через прийняття або засудження певних суспільнозначущих учинків. Почуття совісті у праві — це постійна спрямованість суб'єкта на наближення об'єктивного права, його іманентної відповідності вимогам трансцендентального, ідеального права. Таке відчуття завжди спрямовано на відтворення гармонійної цілісних юридичних цінностей «совісного» права. Це виробництво «совісних» правових феноменів, що відбувається як у сфері правотворчості, так і при реалізації права [20].

Крім правової совісті, ірраціональними елементами правової психології є інтуїтивні правові здогади, прозріння, миттєвий правовий інсайт. Буття останнього міститься у несвідомій сфері людської психіки, на підсвідомому рівні правової психології. Інсайт як психологічний феномен являє собою раптове цілісне, системне «схоплення», розуміння сутності питання, коли з розрізнених, фрагментарних гносеологічних одиниць змістоконструювання ідеальних моделей реального об'єкта складається комплексне бачення проблеми. Правовий інсайт присутній у будь-якому аспекті юридичного буття. Більше того, він міститься у самому обґрунтуванні права як соціокультурної цінності, бо вимагає не тільки дискурсивної, а й розумової пізнавальної парадигми. Чималу роль тут відіграють частково неусвідомлювані суб'єктом права психологічні механізми, які діють на дещо інших настановах порівняно з раціональним осмисленням правової дійсності. Юридичний інсайт має місце як у правовій діяльності держави, так і у правовій поведінці громадян. Так, у правотворчому процесі інсайт як елемент правової психології відіграє у деяких випадках надзвичайно важливу роль, оскільки розроблення правових актів є творчою діяльністю і підкоряється тим закономірностям, які притаманні іншим різновидам творчості (акт творення в релігії, науці, філософії, мистецтві і под.). Підкреслимо, що наявність творчої «душі» у правовій психології представників законодавчих, судових та правоохоронних органів має бути неодмінним критерієм самодостатності останніх. Наприклад, суспільству

не потрібний правотворчий орган, який не володіє духом творчості, тому що без цієї якості парламент перетворюється на механізм вироблення духовно безглузвих, культурно збіднелих законів. У цьому разі орієнтири розвитку суспільної правосвідомості можуть мати хибний характер, бо від духовного розвитку і професіоналізму парламентарів, державних службовців напряду залежить правова культура (правосвідомість) пересічних громадян. Будь-який суб'єкт правотворчої та правозастосовної діяльності у перебігу здійснення своїх функцій повинен урахувати не тільки вимоги юридичної техніки, догм права, правових ідеологем, що панують, а й реально існуючі на даному конкретному історичному відрізку часу матеріальні, духовні потреби, інтереси індивідів та соціуму, а також особливості правової психології громадян. Це стосується й перспективного прогнозування розвитку різноманітних соціальних феноменів, правосвідомості зокрема. На нашу думку, еліта суспільства повинна керуватися таким правилом: нормативні акти не будуть ефективно «працювати», якщо їхній зміст розходиться з життєвими інтересами та потребами людей. Можна стверджувати, що сам процес створення, ухвалення та реалізації законодавчого акта є квінтесенцією інституційного та неінституційного (буденного) рівнів суспільної правосвідомості. Законодавчі норми у свою чергу є чинниками розвитку суспільної правосвідомості.

На додаток до формально-логічного мислення юридичний інсайт, правова інтуїція дають змогу сформуванню у свідомості владної еліти адекватне бачення юридичних потреб індивідуальної, групової та суспільної правосвідомості. Такі потреби індивідів усвідомлюються органами держави не тільки за допомогою логічних засобів, а й при «включеності» у процес пізнання інтуїтивних механізмів правосвідомості. Правова інтуїція та життєвий досвід дають можливість державним діячам більш повно, гармонійно, комплексно зрозуміти потрібний народу в цей історичний момент закон, а правова воля не дозволить «зійти» цьому нормативному акту зі сцени законодавчого процесу. Без аналізу підсвідомого підґрунтя правосвідомості, його інтуїтивних структур неможливо сформуванню цілісну, системно єдину, культурно розвинену ієрархію законодавчих актів, що була б адекватною іманентною будові етноправової психології.

До раціональних елементів суспільної правової свідомості, на нашу думку, необхідно віднести правову волю як обов'язковий елемент правової психології. Вона припускає постійну націленість суб'єктів правотворчості та правозастосування на розроблення потрібних суспільству законів, їхню практичну реалізацію. Культурна цінність правової волі полягає у здатності направляти в потрібне речення законотворчу і правореалізуючу діяльність фізичних та юридичних осіб. Вона гальмує «сповзання» правосвідомості до правового нігілізму та маргінальних настанов. Але це стосується не негативної правової волі, а духовно-етичної, що має за мету створення гуманного, демократичного

правопорядку. Наявність такої волі у структурі правосвідомості суб'єкта припускає здійснення їм цілеспрямовано і свідомо обраної форми юридичної поведінки.

Висновки. Отже, правосвідомість є поєднанням певних форм та рівнів, які включають низку елементів. Розвиток структурних компонентів суспільної правосвідомості зумовлений багатьма чинниками політико-правового, суспільно-економічного та морально-релігійного характеру. Правова ідеологія віддзеркалює загальні параметри розвитку правосвідомості на рівні елітарних груп. У свою чергу правова психологія демонструє загальносуспільне ставлення до права. Особливості змістовного наповнення структури правосвідомості суспільств перехідного типу зумовлені ціннісною невизначеністю та амбівалентністю суб'єктів правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин, И. А. О сущности правосознания [Текст] / И. А. Ильин // Соч. : в 2 т. / И. А. Ильин. — М., 1993. — Т. 1. — С. 73—300.
2. Петражицкий, Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. [Текст] / Л. И. Петражицкий. — СПб. : Т-во «Екатерингофское Печатное Дело» : Тип. М. Меркушева, 1909. — Т. 1. — Электронный ресурс. — Режим доступа : Allpravo.Ru. — 2005. — Загл. с экрана.
3. Рейснер, М. А. Право. Наше право. Чужое право. Общее право [Текст] / М. А. Рейснер. — Л. : Госиздат, 1925. — 211 с.
4. Стучка, П. И. Пятнадцать лет борьбы за революционно-марксистскую теорию права [Текст] / П. И. Стучка. — М. : Госюриздат, 1931. — 242 с.
5. Чефранов, В. А. Правовое сознание как разновидность социального отражения [Текст] : (филос.-методол. очерк) / В. А. Чефранов. — К. : Вища шк., 1976. — 208 с.
6. Атоян, О. М. Селянська правосвідомість в історико-правовій реальності 1917—1921 років (на прикладі повстанського руху на чолі з Нестором Махном) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 : «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. М. Атоян. — К., 2008. — 40 с.
7. Белканов, Е. А. Структура и функции правосознания [Текст] : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 : «юридические науки» / Е. А. Белканов. — Екатеринбург, 1996. — 23 с.
8. Касьянов, В. В. Социология права [Текст] / В. В. Касьянов, В. И. Нечипуренко. — Ростов н/Д : Феникс, 2002. — 478 с.
9. Максимов С. И. Правовая реальность : опыт философского осмысления [Текст] : монография / С. И. Максимов. — Х. : Право, 2002. — 328 с.
10. Омельчук, І. Структура правосвідомості молоді / І. Омельчук // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні [Текст] : матер. IX регіон. наук.-практ. конф., 13—14 лют. 2003 р. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, юрид. ф-т. — Львів, 2003. — С. 37—39.
11. Поляков, А. В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход [Текст] / А. В. Поляков. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. — 845 с.

12. Цимбалюк, М. Формування правосвідомості громадян у процесі реформування інституту власності [Текст] / М. Цимбалюк // Право України. — 2003. — № 9. — С. 57—61.
13. Яковенко, Н. Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI—XVII ст. [Текст] / Н. Яковенко. — К. : Критика, 2002. — 416 с.
14. Общественное сознание и его формы [Текст] / предисл. и общ. ред. В. И. Толстых. — М. : Политиздат, 1986. — 367 с.
15. Бурмистров, В. А. Место и роль правовой культуры в становлении правового государства [Текст] / В. А. Бурмистров. — Симферополь : Таврида, 1996. — 188 с.
16. Окара, А. И. Правосознание — центральная категория философии права И. А. Ильина [Текст] / А. И. Окара // Государство и право. — 1999. — № 6. — С. 84—94.
17. Ильин, И. А. Путь к очевидности [Текст] / И. А. Ильин. — М. : Республика, 1993. — 431 с.
18. Изард, К. Е. Эмоции человека [Текст] : пер. с англ. / К. Е. Изард ; вступ. ст. А. Е. Ольшанникова ; под ред. Л. Я. Гофмана, М. С. Егорова. — М. : Изд-во МГУ, 1980. — 439 с.
19. Малько, А. В. Стимулы и ограничения в праве [Текст] / А. В. Малько. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристъ, 2004. — 250 с.
20. Байниязов, Р. С. Правосознание: психологические аспекты [Текст] / Р. С. Байниязов. — Электронный ресурс. — Режим доступа : <http://pravoved.jurfak.spb.ru/Default.asp?cnt=565>. — Загл. с экрана.

СТРУКТУРА ПРАВОСОЗНАНИЯ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВАЯ РЕФЛЕКСИЯ

Калиновский Ю. Ю.

Исследованы основные структурные элементы общественного правосознания. Показано соотношение уровней и форм общественного правосознания. Проанализированы некоторые компоненты общественной психологии, в частности, такие, как правовая воля, правовая совесть, правовая интуиция, правовой инсайт. Выявлено особенности влияния вышеперечисленных компонентов на правотворчество и правовое поведение.

Ключевые слова: общественное правосознание, общественная психология, общественная идеология, интерсубъективистская парадигма, правовые эмоции.

A SENSE OF JUSTICE STRUCTURE THROUGH PHILOSOPHICAL-LEGAL REFLECTIONS

Kalinovskiy Y. Y.

This article examines the basic structural elements of the public sense of justice. We strive to achieve correlation of levels and forms of the public sense of justice, and analyze components of public psychology, such as legal will, legal conscience, legal intuition, and legal insight. The features of influence in the above-stated components are exposed on lawmaking and legal conduct.

Key words: public sense of justice, public psychology, public ideology, inter-subjective paradigm, legal emotions

